

דף הנחיה מספר 5

כט ע"א באמצע ר' יהושע אומר' - כט ע"ב באמצע דלמא מיטרפא ליה שעתא'

השבוע נלמד יחידה קצרה יחסית, כדי לתת הזדמנות לכל מי שלא סיים ללמוד ולהתעמק בסוגיות החשובות שנלמדו לפני חנוכה, להשלים את עיונו. מומלץ לכולם לחזור ולעיין במשנה הנוגעת לסוגייתנו, בדף כח ע"ב.

תפילת מעין שמונה עשרה

השוו את נוסח תפילת 'הבינו' שבבבלי לתפילת 'הבינו' המובאת בירושלמי; נסו לאתר לאיזו ברכה רומז כל ביטוי, ובמה שונים הבבלי והירושלמי. איזו מהתפילות דומה יותר ללשונות התפילה הנאמרות כיום?

ירושלמי תענית דף י/א:

רבי זעירה שלח לרבי נחום גבי ר' ינאי בי רבי ישמעאל א"ל אי זו היא שבע מעין שמונה עשרה דשמואל א"ל הבינו רצה תשובתינו סלח לנו גואלינו רפא חוליינו ברך שנותינו. אמר רבי חגיגי אם היו ימות גשמים אומר גשמי ברכה אם היו טללים אומר טללי ברכה כי מפוזרים אתה מקבץ ותועים עליך לשפוט ועל הרשעים תשית ירך וישמחו כל חוסי בך בבנין עירך ובחידוש בית מקדשך כי טרם נקרא אתה תענה כאמור והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע ברוך יי' כי שמע קול תחנוני בא"י שומע תפילה ואומר שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות:

- מהו יחסו של הירושלמי לדברי רב ביבי בר אביי שאין לומר 'הבינו' בימות הגשמים?
- רש"י ד"ה 'ישפטו' מביא נוסח חלופי לביטוי מברכת 'הבינו': מהי האידיאולוגיה העומדת מאחורי החילוף?
- עיינו במהלך הסוגיה, האם היא נוטה לדעת רב או לדעת שמואל?
- בסוגיה מתנגד אביי לאמירת 'הבינו'. בראשונים ניתן למצוא גישות שונות לגבי אמירת 'מעין שמונה עשרה' - מה גישה כ"א מהם, ובאילו נסיבות אומרים 'מעין שמונה עשרה' לגישתם?

1 | רבינו חננאל:

'ואע"ג דלייט אביי דמצלי הבינו, יש מי שאומר לכל מאן דאפשר ליה, אבל מאן דטריד או בדרך לא לייט אביי'.

2 | רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ב' הלכה ב'

בכל תפלה שבכל יום מתפלל אדם תשע עשרה ברכות אלו על הסדר, במה דברים אמורים כשמצא דעתו מכוונת ולשונו תמהר לקרות אבל אם היה טרוד ודחוק או שקצרה לשונו מהתפלל, יתפלל שלש ראשונות וברכה אחת מעין כל האמצעיות ושלש אחרונות ויצא ידי חובתו.

3 | ספר הלכות גדולות סימן א

הלכות ברכות פרק רביעי

רבי יהושע אומר מעין שמונה עשרה. מאי מעין שמונה עשרה, רב אמר מעין כל ברכה וברכה ובקשה

'הלכות גדולות' ספר פטיקה מתקופת הגאונים, ואחד מספרי הפטיקה הראשונים בישראל. חובר בידי ר' שמעון קיריא, אחד מגאוני בבל, שחי בעיר בצרה שבדרום מזרח בבל בשנת ד"א תקפ"ה (825).

בכל אחת ואחת, כגון אתה חונן לאדם דעת חננו מאתך דיעה והשכל, וצריך למיחתם בכל חדא וחדא, ושמואל אמר הבינו, הבינו ה' אלהינו לדעת דרכיך ואף על גב דלייט עלה אביי אמאן דמצלי הבינו הני מילי מאן דרגיל למשבק שמונה עשרה וצלווי כל יומא ובמתא, אבל כדנפיק לאורחא להיכא דאיתא דחלתא, הבינו עדיפא טפי מן תפלה קצרה דאחרים

4 | ספר אור זרוע ח"א - הלכות תפילה סימן צ

ר' יצחק ב"ר משה מוינה, 1180-1250, תלמיד הראב"ה ועוד אחרים מגדולי בעלי התוספות שבאשכנז, ורבם של המהר"ם מרוטנבורג ושל עוד מאחרוני בעלי התוספות. ספרו 'אור זרוע' הוא אחד מספרי הפסיקה האשכנזיים החשובים.

מתני' רבן גמליאל אומר בכל יום מתפלל אדם שמנה עשרה, ר' יהושע אומר מעין שמנה עשרה, ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל שמנה עשרה

ואם לאו מעין שמנה עשרה. ושלש מחלוקות בדבר לר"ג לעולם י"ח ולר' יהושע מעין י"ח אע"ג דשמונה עשרה שגורין בפיו, ולרבי עקיבא מעין י"ח כשאין י"ח שגורין בפיו. והלכה כר' יהושע כדמוכח בגמרא אמר רב נחמן אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ ממוצ"ש וממוצאי ימים טובים מפני שצ"ל הבדלה בחון הדעת כו' אמר רב ביבי בר אבבי כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים, שמע מינה כר' יהושע סבירא ליה. וקיימא לן כרב ביבי דכל השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ מימות הגשמים, דרב נחמן אמר שמואל נשאר בקושיא בהא דאמר 'חוץ ממוצאי שבתות וימים טובים' הלכך לא מסתבר טעמיה בהא, אבל בהא קיימא לן כרב נחמן אמר שמואל וכרב ביבי בר אבבי דכל השנה מתפלל הבינו. ומדשקיל וטרי רב אשי אליבי' שמע מינה דאיהו נמי סבירא ליה כוותיהו. מיהו אם מתפלל מעין שמנה עשרה כרב כל שכן דעביד שפיר טפי דהא אבבי לייט אמאן דמצלי הבינו. מאי מעין שמנה עשרה רב אמר מעין כל ברכה וברכה, ופירש רש"י מעין כל ברכה אומר בקוצר ומברך על כל אחת ואחת. ופירש רבינו חננאל: מזכיר ג' ראשונות כסדרן, ואומר ברכה רביעית חנונו מאתך דעה בינה והשכל בא"י חונן הדעת, והחזירנו בתשובה שלימה לפניך בא"י הרוצה בתשובה, מחל לנו מלכנו כי פשענו בא"י חנון המרבה לסלוח, גואלנו מהרה למען שמך בא"י גואל ישראל, והעלה רפואה שלימה לכל מכותינו בא"י רופא חולי עמו ישראל, וברך שנותינו כשנים הטובות בא"י מברך השנים, וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל, מלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט, את המינים ואת מל' זדון במהרה תעקר תשבר ותמגר ותכניע אויבינו במהרה בימינו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים, על כל הבוטחים בך יהמו רחמיך ושים חלקנו עמהם בא"י משען ומבטח לצדיקים, בנה ירושלים במהרה וכסא דוד לתוכה תיכון בא"י בונה ירושלים, את צמח דוד עבדך תצמיח והושיענו בא"י מצמיח קרן ישועה, קבל ברחמים את תפלתנו בא"י שומע תפלה, ויאמר שלש אחרונות כתקנן.

5 | בית הבחירה למאירי מסכת ברכות דף כח עמוד ב

ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו, רוצה לומר שבקי בשמנה עשרה ויכול לכוין בהם, יתפלל י"ח ואין טרדתו מעכבתו, ואם לאו יתפלל מעין י"ח, מוטב שיקצר ויכוין משיאריך ולא יכוין: זהו ביאור המשנה, והלכה כר' עקיבא שכל הבקי מתפלל בכל יום י"ח ועוד אחרת עמהם שהוסיפו בה ביבנה והיא ברכת המינים, וצריך שיאמרם על הסדר שנסדרו ואם היה בדרך או שעת הטיירה עד שלא מצא דעתו מכוונת, מתפלל ג' ראשונות וג' אחרונות וברכה מעין אמצעיות באמצע ונסח שלה הבינו ה' אלקינו... לא הותר לקצר ולומר הבינו במוצ"ש ויו"ט, מפני שצריך לומר הבדלה בחון הדעת, ולא בימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים שמא תאמר יכלול בה גם כן הבדלה ושאלה מתוך שאין אדם רגיל בה כל כך יבא בה לידי טעות, ומכל מקום אם בטוח בעצמו שלא לטעות והוא שעת הדחק מותר על דעת גדולי המפרשים, ואין הכל מודים בה, וקצת גאוני ספרד פסקו שלא לאמרה בימות הגשמים, אבל במוצ"ש ויו"ט אומרה וכולל בה הבדלה שכל שהוא בתחלת ברכה אין בו לטעות וכרב ביבי שאמרה כן בסוגיא זו אלא שרוב פוסקים כתבו כדברינו וכן פסקו רבים שאם אינו יודע נסח הבינו יכול לעשות כרב שאומר פתיחת הברכה וחתמתה ובחבורי קצת רבני צרפת ראיתי שכוללים בה שאלה בשם תלמוד המערב וברך שנותינו בגשמי ברכה:

עדות לשימוש ב'מעין שמונה עשרה' בתקופת הגאונים מובאת בספר האשכול, ליקוטים מהלכות תפילה דף ט עמוד א-ב: (איזה סוג של 'מען שמונה עשרה' נהוג, ובאילו נסיבות?)

ונשאל מר רב שרירא ורב האי ז"ל צבורא דמעכבא | בעל ספר האשכול ר' אברהם ב"ר יצחק, רב ופוסק בגרונה
להון תפלת המנחה עד רמשא, [ו]אי מצלו בלחש | שבפרובנס, 1085-1158

[חליף יומא], מהו שיוציאם שליח צבור. והשיבו, אין בנו כח לפטור את הצבור בתפלת שליח צבור. וכן מנהג בישיבה שממהרין להתפלל ביחיד כל אחד ואחד לעצמו, ושליח צבור יורד לפנייהם ואומר אבות וגבורות וקדושת השם וחותר. ורב צמח אמר אנו יש מנהג אצלנו החזנין בערבי שבתות ובערבי ימים טובים להתפלל אבות וגבורות, ואחר כך אומרי' גדלך תקדש בנו ברוך האל הקדוש, דעת וחכמה למדנו [ברוך] חונן הדעת, הדור אצלך (תשיבנו) <תשובתינו ברוך> הרוצה בתשובה, וכן שאר הברכות. ואומרים כי קבלה היא בידם מחזנים הראשונים שקבלו ממר רב יהודאי ורב יהודאי מרבו עד ד':

תפקידה המיוחד של ברכת שומע תפילה

מהסוגיה נראה כי לברכת שומע תפילה תפקיד מיוחד, ובה אפשר להשלים בקשה על הגשמים. ליחודה של ברכה זו כמקום לבקשות פרטיות ראו את הסוגיה הדנה בברכה זו, במסכת עבודה זרה:

בבלי מסכת עבודה זרה דף ז ע"ב:

דתניא, נחום המדי אומר: שואל אדם צרכיו בשומע תפלה. אמר: בר מינה דההיא, דתליא באשלי רברבי; דתניא, ר' אליעזר אומר: שואל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל, שנאמר: 'תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו וגו' (תהלים קב), אין שיחה אלא תפלה, שנאמר: 'ויצא יצחק לשוח בשדה' (בראשית כד); ר' יהושע אומר: יתפלל ואח"כ ישאל צרכיו, שנאמר: 'אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד' (תה' קמב). ור"א נמי הכתיב: אשפוך לפניו שיחי! הכי קאמר: אשפוך לפניו שיחי בזמן שצרתי לפניו אגיד. ור' יהושע נמי הכתיב: תפלה לעני כי יעטוף! הכי קאמר: אימתי תפלה לעני? בזמן שלפני ה' ישפוך שיחו. מכדי קראי לא כמר דייקי ולא כמר דייקי, במאי קמיפילגי? כדדריש ר' שמלאי, [דדריש ר' שמלאי:] לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, מנלן? ממשה רבינו, דכתיב: 'ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך וגו' (דברים ג), וכתיב בתריה: 'אעברה נא ואראה את הארץ הטובה'; רבי יהושע סבר: ילפינן ממשה, ור"א סבר: לא ילפינן ממשה, שאני משה דרב גובריה. וחכ"א: לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה.

אמר רב יהודה אמר שמואל, הלכה: שואל אדם צרכיו בשומע תפלה.

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, אע"פ שאמרו: שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אבל אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה - אומר. א"ר חייא בר אשי אמר רב, אע"פ שאמרו: שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אם יש לו חולה בתוך ביתו - אומר בברכת חולים, ואם צריך לפרנסה - אומר בברכת השנים. אמר ר' יהושע בן לוי, אע"פ שאמרו: שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אבל אם בא לומר אחר תפלתו, אפילו כסדר יוה"כ - אומר.

העושה תפילתו קבע'

הביטוי 'קבע' הופיע כבר במשנה הראשונה של הפרק - 'תפילת הערב אין לה קבע'. כיצד התפרש הביטוי שם (בדף כז ע"ב) וכיצד הוא מתפרש בסוגיה שלנו? מהי 'תפילת קבע' לפי ר' שמעון בפרקי אבות?

משנה אבות פרק ב' משנה יג:

רבי שמעון אומר, הוי זהיר בקריאת שמע (ובתפילה). וקשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא, שנאמר 'פי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ורחם על הרעה' (יואל ב). ואל תהי רשע בפני עצמך:

השוו את הגישות השונות להגדרת 'תפילת קבע' בסוגיה שלנו לדעות המובאות בירושלמי על הסוגיה: מה ההבדל בין דברי ר' אליעזר לדברי ר' אבהו?

הירושלמי על ברכות פ"ד ה"ד:

'ר' אבהו בשם ר"א ובלבד שלא יהא כקורא באיגרת, ר' אחא בשם ר' יוסי צריך לחדש בה דבר בכל יום... רבי אליעזר היה מתפלל תפלה חדשה בכל יום, רבי אבהו היה מברך ברכה חדשה בכל יום.'

איזה פירוש מקבל הרמב"ם בפירוש המשניות, ברכות פרק ד' הלכה ד'?

רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים כו' – רוצה לומר בענין קבע שישים תפלתו כמי שיש לו עסק שהוא מצווה לעשותו, וישלימהו כדי שינוח מעבודתו ויסיר מעליו טרחו ומשאו.

המאירי על ברכות דף כ"ט עמוד ב':

'העושה תפלתו קבע...' - אמר המאירי הכונה לבאר בה היאך צריך להתפלל בכונה שלימה ופי' המשנה ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים ופירשו בגמ' איזהו קבע כל שתפלתו דומה עליו למשוי כלומר חק קבוע עלי להתפלל אתפרק ממנו מהר או שאין אומר תפלתו בלשון תחנונים אלא שקוראה כקורא באיגרת דרך מצות אנשים מלומדה וכן הלכה:

תפילה כעבודת השם - הרחבות

להלן מובאים קטעי הגות מודרניים, המרחיבים בשאלה מהו תפקידה של התפילה, ומהו אופיה כתפילת קבע מול תחנונים.

1 | פירוש הרש"ר הירש לבראשית כ, ז (על הפסוק 'ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחייה')

'ויתפלל בעדך' – משורש פ.ל.ל (שפט), קרוב ל.ל.ל. כבר ראינו במעשה דור הפלגה, שה'בולל' אינו מעררב חמרים זה עם זה, אלא מביא יסוד חדש לחומר, מחדיר אותו לכל חלקיו, ועל ידי כך הופך אותו לחומר חדש. אך זהו תפקידו של השופט על-פי התפיסה היהודית: השקר והעוול מפרידים, יוצרים ניגודים וריב. השופט מחדיר את הדין, הוא האמת האלהית של המציאות, למקום שיש בו ניגוד וריב, ונמצא הוא שופט שלום, יוצר אחדות הרמונית, במקום שהשקר והעוול גרמו לניגוד ופירוד.

בדומה לכך גם המתפלל, כביכול, 'מפלל' את עצמו, מחדיר את האמת האלהית לכל פינות ישותו והיותו, וכך קונה לעצמו אחדות ושלמות נפשית באור פני ה'. נמצאת התפילה היהודית עומדת בניגוד מוחלט לתפיסה ההמונית של 'תפילה'. לא השתפכות מבפנים, לא ביטוי למה שהלב רוחש כבר – לכך אנו קוראים 'תחינה', 'שיח' וכדו' – אלא: החדרת הלב באותה אמת הניתנת ונקנית לו מהחוץ.

אין תפילה אלא 'עבודה שבלב', אין 'מתפלל' אלא 'עובד' על תקנת עצמו, להעלות את לבו למרום פסגת הכרת האמת והחפץ בעבודת ה'. אלמלא כן, אילו תפילה היתה רק ביטוי לרחשי הלב, כיצד אפשר היה לקבוע לה זמן ונוסח, כיצד אפשר היה להניח שהציבור כולו על כל פרטיו יהיו חדורים רגש אחד והוגים מחשבה אחת, בזמנים הקבועים מראש.

יתר על כן, תפילה שכזאת היא אך למותר. רגשות והגיגות החיים בליבנו כבר, אינם זקוקים עוד לביטוי, פחות מכל זקוקים הם לביטוי קבוע ומנוסח. חוויה עמוקה תמיד מוצאת לה ביטוי, ואם גדולה החוויה ונשגבה עד מאד,

הרי היא למעלה מכל ביטוי ולה דומיה תהלה.

אמור מעתה: לא באו תפילות הקבע אלא לעורר את הלב ולהחיות בקרבו את אותם ערכי הנצח שעודם צריכים חיזוק ושמירה מעולה. אכן, ניתנה האמת להאמר: חסרון 'מצב רוח' לתפילה רק יגדיל את הצורך הנפשי להתפלל, רק יגביר את כוחה המציל וערכה הנשגב של אותה 'עבודה שבלב' הנעשית על ידי תפילה. 'מצב רוח' חסר אינו אלא סימן מובהק לטשטוש אותה רוח שהיא איננה יסוד לתפילה, אלא תכליתה ומטרתה הנעלה.

2 | רב יוסף דב סולובייצ'יק, 'רעיונות על התפילה', בתוך 'איש ההלכה-גלוי ונסתר', עמ' 241-242:

'לדעת הרמב"ם, אי אפשר לנו לצייר עבודת ה' מבלי לצרף את התפילה. מהי תפילה? היא התבטאות הנפש המתגעגעת לאלהים באמצעי המילולי, שעל ידו מביע האדם את סערת נפשו ורוחו. התורה ציוותה על האהבה ועל היראה, על ההתמכרות הגמורה לאלוהים ועל הדבקות בו, על שילוב חוויית אנטי-תטיות-דינאמיות החותרות להתפרצות ולהתגלות בתחום החיצוני והממשי בצורות לשון והבעה, בקול זמרה ובבכי ותחנונים.

אילו לא פקדה התורה על התפילה כאמצעי היחיד של הבעה וביטוי של העבודה הפנימית – לא היינו יודעים מה היה עושה האדם שצמאה נפשו לאל חי המבקש את האלהים. האם היה עולה על הדעת שהיהדות רצתה כי האדם יכבוש את חווייתו? אדרבה! ההלכה התעניינה תמיד בהבעות החיים הפנימיים, בחישוב הסובייקטיביות והסתום ובגלגול הרגש וההרהור במעשה. איך אפשר להניח כי התעלמה לגמרי מן המידה המעולה ביותר- הלא היא התפילה?! האם תבעה ההלכה עבודה אילמת, חווייה נסתרת מבלי לתת להן אמצעי גילוי?

כשרבנו הגדול אמר כי התפילה היא דבר תורה וזהותית עם עבודה שבלב, גאל בזה גם את האהבה וגם את היראה ואת כל החיים הדתיים שלנו מאילמותם. הושם להם פה. האוהב מבטא את געגועיו, הירא- את חרדתו, הדרך והנכלם- את אזלת ידו, התועה- את מבוכתו, והשמח – את שירתו הנפשית הדתית, והכל במסגרת התפילה. העבודה שבלב מצאה לה אחיזה בעולם הצורות והעובדות. חווייה ותפילה הם שני קטבים שביניהם נעה העבודה הגדולה של אלהים.

פעולת התפילה היא פורמאלית, קריאת טופס ידוע וקבוע, בעוד שקיום התפילה הוא סובייקטיבי, עבודה שבלב. הכוונה בתפילה אינה דומה לכוונה שבשאר המצוות. בשאר המצוות הכוונה איננה הדבר היותר-חשוב; החשוב ביותר הוא המעשה, הפעולה הממשית היא העיקר, והכוונה מלווה את הפעולה... בשעה שבתפילה הכוונה היא מהותה ועצמותה של התפילה – התפילה בלא כוונה איננה כלום!

3 | ישעיהו ליבוביץ, מתוך: 'על עולם ומלואו – שיחות עם מיכאל ששר', עמ' 110-111:

[בתשובה לשאלה על עבודת הקרבנות בבית המקדש]

...אבל כאן באמת אינני מבין אותך, במה הקרבנות הם פחות ראצינאליים מאשר התפילה? התפילה היא הרי אי-ראצינאלית לחלוטין. אני יודע שאינני צריך למסור אינפורמציה לקב"ה על צרכי. אני גם יודע שבשר-ודם איננו יכול לברך את השם. זאת אומרת שכל התפילה אינה אלא פורמאליזם של עבודת השם, ובימי המקדש הפורמאליזם המקורי של עבודת השם היה קרבן התמיד, ובמה זה שונה מן התפילה? מה שאמרת בעניין הקרבנות רחוק ממני כרחוק מזרח ממערב. גם התפילה היא עניין אי-ראצינאלי לחלוטין.

ש: כוונתך לומר שגם תוכנה של התפילה הוא אי-רלוואנטי?

ת: זה תוכנה. היא הביטוי לכך שאדם עובד את השם.

ש: והנוסח שלה אינו מעלה ואינו מוריד?
 ת: זה לא פחות ולא יותר רלוואנטי מאשר 'וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים', ולא שלש עיזים. יכול היה להיות כתוב בתורה 'וביום השבת שלש עיזים', אבל כתוב 'וביום השבת שני כבשים'. נוסח התפילה הוא כמו נוסח הקרבן. בזאת נתתי לך אנאלוגיה מלאה, כמעט זהה. האם המשמעות של קרבן השבת היא שיש שני כבשים? לא, יכלו להיות גם שלש עיזים. אבל כך נקבע: הצורה של עבודת השם ביום השבת היא שמקריבים בבית המקדש שני כבשים ותורת עבודת השם בתפילה היא הנוסח הזה שאותו אנו מתפללים. יכול היה להיות גם נוסח אחר. התפילה יכולה היתה להיות גם לפי דעתו של רבי שמעון, שאמר 'אל תעש תפילתך קבע אלא רחמים ותחנונים', אבל כל מהותה של תפילתנו שהיא דווקא קבע, בניגוד מוחלט לעמדתו של אותו תנא. והוא הדין בקרבן. אתה יכול לתאר לעצמך שכהן כלשהו בבית המקדש היה מעלה על דעתו להעלות בשבת לקרבן שלש עיזים במקום שני כבשים?

ש: ועם זאת, כאשר מדובר בתפילה, חושבים על נוסח שהוא רלוואנטי בצורה כלשהי. אחרת יכולת גם לספור מאחת עד מאה ולומר שזו תפילה.

ת: אבל האדם אינו מצווה על כך ואין זו עבודת השם. אתה מתעלם מכך שהתפילה היא עבודת השם.

ש: ומה תוכנה?

ת: זהו תוכנה. אם אני בא בבוקר לבית הכנסת ונפגש שם עם עוד כמה עשרות בני-אדם, הלא אף אחד מהם אינו חושב שהוא צריך למסור אינפורמציה לקב"ה. אף-על-פי שב'שמונה עשרה' מדובר בצורכי האדם, ובברכות בשבחו של הקב"ה. אבל אם האדם חושב (ונכון שרוב בני האדם בכלל אינם חושבים), הוא יודע שבשר ודם אינו יכול לברך ולשבח ולהלל את הקב"ה. הרי זה אבסורד, אלא שזאת היא הצורה הפורמאלית של עבודת השם.

אני אפילו יכול להמשיך בקו מחשבה זה: כל אחד מן היהודים שאני נפגש איתם בכל בוקר בבית הכנסת הוא מן הסתם ירא-שמים. הוא בא בכל יום-יום 365 ימים בשנה- לבית הכנסת לתפילה. אבל מדוע? הרי הוא יודע שאינו חייב למסור אינפורמציה לקב"ה, ואתה מבין- אם אתה חושב- שבשר ודם אינו יכול לברך ולשבח ולהלל את השם, אם כך – למה הוא בא?

ויש דבר שהוא חמור עוד מזה. הלא אתה אינך חושב שהתפילה בבוקר יש לה איזו השפעה על גורלך במשך היום. יכול להיות שאדם יגיד כן, אבל אין זו אמת ואני יכול להוכיח זאת. בבוקר אדם אומר בכנות בתפילה 'רופא חולי עמו ישראל'; אבל אם יחלה הוא או אחד מילדיו באותו יום, בכל זאת ילך אל רופא בקופת-חולים בדיוק כאותו אתאיסט שאיננו מתפלל. ואין שום הבדל ביניהם! בבוקר הוא אומר בכוונה ובכנות את הפסוק הגדול 'פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון'; אבל אם הוא זקוק לפרנסה הוא הולך לעבוד ומרוויח את לחמו בדרך ישרה או בדרך לא ישרה, כמו כל אתאיסט שאינו יודע את 'פותח את ידיך'. ואם הוא דואג לשלומה ולבטחונה של מדינת ישראל, הרי אע"פ שבבוקר אמר בכוונה רבה 'צור ישראל'- הוא דואג לטנקים ולפאנאטומים בדיוק ככל אתאיסט שאיננו יודע את 'צור ישראל'. זאת אומרת שלא חשוב אם יאמר שהוא הולך לתפילה מפני שהוא חושב שעל ידי זה יוכל להשיג בריאות, פרנסה או בטחון למדינה. האמת היא שהוא איננו חושב כך...

אם כן עולה השאלה מדוע אתה משכים בכל בוקר לבית הכנסת לתפילה, אם אתה יודע כל זאת ואינך רואה בתפילה אמצעי- לא לבריאות ולא לפרנסה ולא לבטחון. התשובה הניצחת לכך לדעתי היא: אני משכים בכל יום לבית הכנסת, לקיים מצוות תפילה בציבור.

להצגה מעמיקה יותר של גישתו של ישעיהו ליבוביץ לתפילה ראו מאמרו: 'על התפילה', בקלסר המאמרים.

